

Já ovšem nevzývám chátru, která volá po právech nemajíc smysl pro povinnosti. Ani netvrdím, že nemajíce práv nemáme povinnosti. Tvrdím jen, že není povinností bez práv, protože není povědomí o povinnostech bez povědomí o právech. Jedině ten, kdo na svých právech trvá a je včas i nevčas brání, a *tedy o nich ví* – žádný jiný živý způsob « vědění » o nich totiž, Petře Pitharte, neexistuje ! – jedině ten se může za dnešního stavu věcí dobrat povědomí o tom, jaké jsou jeho povinnosti. Bez takového postoje by vznikla cenzura, v níž by s právy zmizelo i povědomí o tom, že nám jsou upírána. Pithart říká, že nemáme volat mocné k odpovědnosti, protože odpovědnost je nepřenosná. Ponechme stranou logický lapsus, že by viník sám nesl odpovědnost i za to, že bude volán k odpovědnosti. Nepřesnost odpovědnosti neexistuje ani v širším smyslu. Za zneužití moci nese přece odpovědnost nejen pachatel, ale i ten, kdo mlčí a nezasáhne se oběti. Svědek, který mlčí, nese přece těžkou odpovědnost i ve smyslu zákona.

### Je odpovědnost nepřenosná ?

A je tu ještě prastará představa, že vážnými zločiny, ať je spáchal kdokoli, je spoluvinen celý lidský druh. Byla spojována s mnohými mystifikacemi, a tedy i mnohokrát vyvrácena. Byla také zneužívána viníky a tedy karikována a vyvrácena dvojnásob. Nicméně právě národní zkušenost, jakou poskytuje totalitní stát, napovídá, že s ní lidstvo přece jen není hotovo. Bez této představy bychom přece ani neznali pojem svědomí, a vina a soud byly by jen institucionalizovanou podobou msty. Petr Pithart se k této myšlence blíží z jiného konce, když zdůrazňuje pouta, která nás spojují s mocným a upozorňuje na skryté zájmové srozumění mocných s ovládanými. To jsou jistě věci nanejvýš důležité, a chce-li je Pithart zevrubně pochopit a popsat, pouští se do dobrého díla. Nechápu jen, v jakém směru by jeho úsilí mohly překazit aktivity jiné, které tak rozčileně zamítá. Kdyby ustaly, pak by přece i jeho úsilí ztratilo smysl a praktický cíl. Zkoumání onoho « skrytého srozumění » mocných a ovládaných je přece podnětné hlavně potud, sleduje-li se v jeho žitém působení, a tedy jako protiklad i komplement nesrozumění, a to skrytého i neskrytého. Bagatelizovat jedno pro druhé je hluboký omyl, tak jako programovat, ba striktně požadovat jakousi všeobecnou celonárodní sebekritickou introspekci, po níž by se prý teprve, jak praví Pithart, mohlo « začít něco užitečného podnikat ». Pithartova interpretace dnešní situace se mi zdá téměř tak neadekvátní jako jeho poukaz k Andersenově známé pohádce. Slovo o tom, že král je nahý, má prý být vyřčeno v pravý čas. Pithart věří, že až ta chvíle nastane, dítě z Andersenovy pohádky se najde a pravdu o králově nahotě vysloví. Do té doby o tom pomlčme, míní Pithart, stejně to každý ví a král se nemá zbůhdarma dráždit. Jenomže to dítě se do Andersenovy pohádky dostalo právě proto, že se o vhodnost či nevhodnost chvíle nestaralo. Ve vhodnou chvíli by ta slova nepronесlo dítě, ba ani dvorní šásek, ale dvořan. A Andersenovu pohádku by pak byla jen ubohou anekdotou. Anekdotou o dvořanovi, který se posmíval králi, až když se kácel trům.

Josef Volhryzek (Praha)

### Několik poznámek k Pithartově « Pokusu o vlast »

Petr Pithart se snaží najít východisko ze situace takřka ztracené : demoralizovaný národ, stát, který je nástrojem občanského útlaku a nikoli ochranou podmínek občanského života, vláda, prohlubující rozpad všeho národního konsensu v morální nihilismus a

cynismus ovládaných i ovládajících – existuje ještě vůbec cesta k životaschopné budoucnosti?

Pro cestu obnovy se vrací k polozapomenutému pojmu obrozenců : vlast. Odvolává se předně na dvě autority. Na B. Bolzana z předbřežnové doby minulého století, kdy dynamický nacionalismus počal rozkládat teritoriální či dynastický patriotismus Čechů a i Němců. Napomíná obě strany, aby byly pamětlivy společné vlasti, jejíž rozkvět si vyžaduje jejich svornost a spolupráci. Druhou autoritou je Emanuel Rádl, jehož *Válka Čechů s Němci* vyvolala na počátku třicátých let prudké kulturně-politické diskuse, vedené masarykovsky orientovanou částí veřejnosti, aby přesvědčovala tábor národního vlastenčení o potřebě vytvořit z ČSR státní společenství, v němž idea demokracie je vnitřním tmelem státního života a nosnou základnou loyality všech národnostních skupin ke státu, který uprostřed nástupu diktatur zůstává ve střední Evropě otázkou právní jistoty a tolerantního spoluobčanství. Vlast není podle Rádla a Petra Pitharta přírodní nutností, ale úkolem ve smyslu odpovědného manželství, v němž závazek a vědomí služby druhému je důležitější než osobní nárok na tzv. sebeuplatnění. Stát jako organizované úsilí a vůle vytvářet podmínky slušného společného života je více než přírodní fenomén jazyka. Stát je vyšší hodnotou než jeho parciální složky rozlišené jazykem či zájmy.

Plnost občanství pro všechny skupiny obyvatelstva – dnes rozděleného jinak než národnostně – je podle Petra Pitharta v naší nezáviděníhodné situaci společným úkolem, a měl by se stát obsahem odpovědné « práce drobné » jako naší jediné pozitivní zbylé možnosti. Tato drobná práce má začít požadavkem značně náročným : změnit sebe samé, aby se tato proměna mohla stát předpokladem změny poměrů. Sebepoznání, znamenající přijetí podílu vlastní viny a odpovědnosti za situaci, v níž jsme, otevírá cestu návratu ke ztracenému odpovědnému občanství, jehož znovuzískání je bezpodmínečnou podmínkou naší další existence jako národa i státu. Věř, že « práce drobná », výraz označující autorovi celou škálu vynalézavých možností odpovědného a pozitivního působení, je praktičtější a konstruktivnější postoj než alibismus zříkající se odpovědnosti nebo radikalismus vedoucí k neplodnému zápasu s mocí. Odpovědnost v rámci každodennosti, od pracoviště přes možné občanské iniciativy až po rodinný život a výchovu dětí je jediná moc bezbranných, která se nakonec ukáže mocnější než moc mocných. Přinese společnosti nikoli alternativu mocenských převratů, přebarvením starého do nové bezvýhodnosti, ale regeneraci národních sil. Vytvoří občanství všech vůči všem a znovu upevní loyaltu vůči státu, jenž organizuje na svém místě ve střední Evropě slušné podmínky lidského života pro všechny, kdo v něm žijí. Takový stát je vlastí, na kterou jsme zapoměli a proto ji i ztratili.

Je to sympatická výzva, hodná respektu. Apelovat na poznání vlastních i společných vin je samo o sobě v dnešním světě raritou. Bez takového poznání vskutku není dána možnost nového počátku. Je to přísná výzva, ale zdá se, že autor k ní má právo, poněvadž cítíme, že sám bolestně hledá cestu. Avšak je jeho apel k « práci drobné » fundován dosti hluboko ?

---

Celých sto let našeho obrození bylo převážnou většinou obdobím takové drobné práce. Všechny importantní rozvoj národního života ze začátků tak nepatrných byl na cizím státě spíše vyvzdorován než dosažen s jeho pomocí. Od onoho prvního « českého bálu » až po proklamaci čs. státní nezávislosti to byla mnohotvárná práce všech národní společnosti, hospodářskou iniciativou počínaje. S ní a vedle ní rostly všeho druhu vzdělávací

a kulturní instituce od ochotnických spolků až po stavbu Národního divadla, od matičních a národních jednot zabraňujících germanizaci dětí ve zněmčeném území až k zápasu o českou univerzitu, od zakládání prvních jednot Sokola až po imponující organizaci se sítí sokoloven, budovaných i v nevelkých obcích z vlastních prostředků a nezištné práce set a tisíců drobných lidí. Význam Sokola nezůstal omezen jen na tělovýchovu všech vrstev národa bez rozdílu věku. Sokolovny byly střediskem vši osvětové práce na venkově, a podíl Sokola na výchově k odpovědnému občanství a demokracii dosud nebyl doceněn. Všechn národní život se za těch sto let diferencoval a strukturoval zdola a dával celé společnosti na všech úrovních od základu demokratický ráz. Existovala však podmínka, bez níž by to nebylo možno : liberální proudění 19. století, jemuž se neubráníl ani habsburský absolutismus a tím méně jeho pozdější konstituční forma. Stát podle klasického výroku Marxova byl v té době omezen na donucovací aparát omezený na policii, soudy a trestnice. Kromě vyžadování daní a vojenské služby do občanského života nezasahoval a na obranu zákona působil tisk, poslanci a porotní soudy.

Opakuji tato notoricky známá fakta jen proto, aby docela jasně vynikla nesrovnatelnost tehdejších poměrů s dneškem, kdy stát jako jediný zaměstnavatel učinil každého občana existenčně závislým na státní moci či protekci, a jako nesnášenlivý držitel domnělých posledních pravd zbavuje své občany práva myslet. Z tohoto rozdílu vyplývá, že drobná práce v jakékoli podobě je v takovém státě docela nový problém.

Petr Pithart k ní chce podat návod alespoň v případech, které předchází obecná zásada : jednat, jakoby podmínky občanství vskutku existovaly, protože je to sice fikce, ale je prakticky užitečná; jakoby platily domácí zákony a závazky plynoucí z přijatých mezinárodních paktů, jakoby odpovědná dobrá práce nutně měla za následek pozitivní změnu kvality lidí i poměrů, jakoby lidé v mocenských pozicích vskutku jednali a měli na mysli celonárodní dobro. Taková předběžná *captatio benevolentiae* otevře pole naší práci, odhalíme tu spoustu úkolů, které se dají zvládat a výsledkem bude, že se poměry kolem nás začnou zvolna měnit k lepšímu dříve, než bychom si to sami uvědomovali. Ve vzrušené diskusi s V. Polanským je takové tvrzení Petra Pitharta nejproblematictější ze všeho, co napsal, a nevím, může-li to dát uspokojivou odpověď zjitřnému svědomí.

Myslím, že srozumitelnější než jeho složitá dialektika « jakoby » je prosté apodiktické tvrzení, že zákony platit mají a zavazují vládu i občany a že je v zájmu občanů i vlády, aby je respektovali. Když občan nedodržuje zákon, je trestán podle trestního zákoníku. Když nedodržuje zákony vláda (což samo o sobě má být v celém rozmezí naší civilizace *contradictio in adiecto*), má občan aspoň zákonné právo na tuto skutečnost vládu upozornit. Nemí mi znám jediný případ, že by chartisté nebo VONS zásadu zákonnosti porušili. Kdyby tomu tak bylo, otevřeli by mocnější činitelé zahraničním právníkům přístup k procesům dokořán, aby se před cizinou reprezentovali jako ochránci řádu a práva. Jejich nervozita a tajnost všech přelíččení naopak dokazuje, že jsou si sami vědomi svého protizákonného počínání a zbývá jim jako jediný prostředek nekontrolovaná moc. Je nám to známo již dávno a ze všech oblastí našeho života, než abychom se tomu divili.

Divné naopak je, že Petr Pithart svoje odsouzené přátele za doporučené jednání « jakoby zákony platily » nazývá neplodnými radikály, s jejichž akcí odmítá spolupracovat (což mu jistě nikdo z nich nevytkl) a chystá se jim po jejich náratu přátelsky vyložit, že jednali netakticky, příliš otevřeně a na základě nedokonalých informací. Co zůstává z jeho požadavku jednat jakoby zákony platily ? Kudy vede jeho vnitřně vybojovaná cesta k obrodě ? Je v případě jasného pohrdání zákonu ze strany mocných hranic pro obranu postižených nějaká přátelská přímluva u dřívějšího přítele z mocen-

ského tábora, aby vrchnost jednala humánně a povolila bezprávně odsouzenému o balíček jídla nebo o jeden dopis navíc ?

Případ VONSu je jenom příkladem obecnější otázky : je-li neplodným radikalismem všechno, co v dnešních poměrech znamená jednání s vědomím možného rizika, pak je spíše ona bezriziková práce drobná alibismem, konejšivou náplastí na osobní svědomí, ale v žádném případě není východiskem a cestou k odpovědnému občanství. Ono postulované « jakoby » se fakticky mění v přijetí stanoviska mocných a potvrdí jim, že strach stačí k umlčení každého nesouhlasu.

Druhým doporučením Petra Pitharta je koncept odpovědné kvalitní práce a důsledně občanských postojů v každodenních « malých » konfliktech na pracovištích. Jsou nám už přes deset let známa mnohonásobná vylučování z práce a mnoho jiných sociálních křívd, a to opět se svévolným zdůvodněním, k němuž se ad hoc někdy užije nějakého zákona. Jenom vyjímečně a zřídka se dovím zázračnou událost, že odbory měly odvahu se svého člena zastat, a dokonce od něho odvrátit katastrofu. A odvahy bylo třeba, protože postižení jsou dodatečně zahrnováni omluvami svých spolupracovníků, že nemohli jinak než hlasovat proti nim, protože jim v opačném případě hrozil existenční postih. Takové je velmi těžké riziko – je tedy protest proti bezpráví neodpovědný slovní radikalismus ? Nazveme-li prací drobnou jenom neškodné zásahy na periferii života a pečlivě se vyhneme jeho citlivému středu, nemusili jsme si dělat zvláštním programem obrodu společnosti. I dnes je málo lidí tak špatných, aby nepomohli druhým, když to nic nestojí. V opačném případě se ovšem věc radikálně obrací. Civilní kuráž zmizela zároveň s občanstvím. Zůstala jen bázeň a poslušnost milostivé vrchnosti.

---

Další rada Petra Pitharta, abychom k metodám práce přiřadili také fikci o tom, že mocní to také myslí s ČSSR a s námi dobře, bude nad síly většině z těch, k nimž se s takovou radou obrací. Jsou-li po desetiletí kvalifikovaní lidé vylučováni z odpovědných pozic, vylučují-li se z přístupu ke vzdělání talentovaní mladí lidé a persekuce za non-konformismus rodičů postihuje i nezletilé absolventy základní školy, je-li vyloučeno z kulturního života takřka všechno, co je jeho chloubou a jejich autoři jsou zbavováni státní příslušnosti, je absurdní sugerovat si jako metodickou fikci pro drobnou práci předpoklad, že odpovědní činitelé to myslí s národem dobře. Ledaže by Pithart přijal odmítnutou lezi o výlučné jazykové pojetí národa, protože v této etapě není národ rusifikován jako se to děje v Pobaltí, ale sovětizován českým jazykem, takže se národu nijak neuškodí.

---

Petr Pithart se dovolává ještě jedné autority, ale jen na okraji. Připomíná zásluhu profesora Patočky o znovuodhalení Bolzana v souvislosti s jeho výklady o filosofii českých dějin. Avšak pro signatáře Charty je Patočka především jejich prvním mluvčím a jeho poslední dopis z nemocničního lůžka je naléhavou výzvou k *životu v pravdě*. Znála jsem profesora Patočku mnoho let. Když byl po roce 1948 zbaven přednášek na Karlově universitě, dělala mu starost vlastní nepraktičnost a bezmocnost intelektuála, jak nyní užívá rodinu. Od těch dob se počala jeho filosofie měnit. Měla stále blíže k životu a k jednotě slova a činu, které se stále hlouběji obdivoval u Masaryka. V této jednotě slova a činu zemřel a stalo se to spíše svobodnou volbou než vnějšími okolnostmi. Požadavek odporovat lži a stát v pravdě vztáhl především na sebe. Je to velký dar, že

takto mluví do našich řad. Drobná práce je velmi potřebí, protože je to naše jediná možnost, avšak její mírou musí být pravdivost a jenom práce v ní a skrze ni nám dává možnost budovat budoucnost, a s ní i vlast. O to je naše pozice těžší než v dobách osvícenců, kteří ve svém průměru mohli vystačit s průměrnými životními i morálními polohami.

V absurditě, která se stala naší každodenností a rozleptala všechny hodnoty, aby je nahradila pahodnotami, se stal riskantní život v pravdě jedinou zárukou naší naděje pro budoucnost. Před Patočkou stejnou výzvu učinil svému národu A. Solženicyn. Charta vyslovením pravdy o naší právní a občanské situaci učinila první krok na cestě k novým počátkům. Jejím programem po celou dobu zůstala obnova právní jistoty civilizovaného státu. Že snaha žít důstojný lidský život pod spolehlivou ochranou zákonů ohrozila existence signatářů a mnohé z nich přivedla do vězení, není vinou jejich neodpovědného radikalismu, ale zstrašujících metod nositelů moci, kteří cítí, že apelace k bezmocné instanci pravdy pro ně znamená obžehání.

Programem Charty od počátku byla jediná drobná práce. Ale tato práce jakkoli omezená a svízelná přináší výsledky. Stranou oficiální oblasti kulturního života se spontánně aspoň v náznacích vytvářejí zárodky struktur svobodných, kde samozřejmost pravdy je zcela autentická. Samizdatové knihy a časopisy vytvářejí most kulturní kontinuity a zabraňují, abychom znovu neupadli do koniášovské epochy. VONS za těžkých okolností a s mečem nad hlavou svých členů sleduje vědomé porušování práva samotnou justicí a na podporu jejich obětí informuje světovou veřejnost. Jiní se snaží pomoci mládeži, perzekvované za perzekuci rodičů, aby měla možnost získávat vzdělání, k němuž proti výslovnému znění ústavy nebyla připuštěna.

Je to práce nejpotřebnější, kladou se jí nejtěžší překážky, a vyžadovala by velmi mnoho ochotných pomocníků. Jsme svému odpovědnému občanství dlužní velmi mnoho, také tu kritičnost k sobě samým a přátelům, ale především solidaritu s nimi, vzájemný respekt k sobě navzájem i vědomí, že i při rozdílnosti stanovisek je na místě starodávné heslo středověkých scholastiků : *in necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus caritas*. Nebudeme schopni zhostit se přijatého úkolu budovat vlast jako společný a milý domov všech, kdo v ní bydlí, bez oné rytířskosti, jíž se Petr Pithart z Rádlových textů dovo-lává. Rytíř spojoval ve své mysli oddanost k pravdě (Bohu) s pokornou hrdostí, že jí slouží, a ze stejného důvodu měl úctu ke každému spolurytíři. V obou v mnohém sympatických článcích Petra Pitharta je jedna hluboce zarážející věta : až se vrátí poslední z jeho přátel protiprávně odsouzených bude prý na místě si přátelsky promluvit o tom, zda neměl jednat taktičtěji a s větší diskrétností (jakoby byli zatčeni pro protiprávní činy a ne předem vybráni pro zastržení jiných). Kdo mu dává právo stavět se do pózy rádce těm, kdo svobodně jednali podle vlastního svědomí ? A kde vezme odvahu přiblížit se s takovým úmyslem k člověku, který prošel fyzickým i duševním utrpením (to je oblast, kterou člověk ve vězení spíše tají i před přáteli a nikdy se o ni nezmiňuje v dopisech, ale prožívá ji s celou tragickou tíhou, když je sám se sebou), a pochopil skutečnosti o životě, jež nejsou sdělitelné nikomu, kdo jimi sám neprošel ? Člověk, který trpěl za druhého, nemá potřebí se ospravedlňovat. Nevěřím, že by to Petr Pithart nepochopil. Nevěřím, že by skutečně učinil věc, na kterou nemá právo.

Ale jak zvládneme svůj úkol regenerace morálně rozložené společnosti, když budeme i ve svém kruhu stát vedle sebe obtíženi výhradami a protektorskými radami vůči druhým ? Považujeme aspoň sebe navzájem za odpovědné spoluobčany ? Je tak těžké souhlasit s tím, že každý u vědomí společného díla se rozhodne způsobem odpovídajícím vlastnímu naturelu, jeden riskantněji a druhý méně riskantně ? Při příštím rozhodování se možná stanoviska vymění : je hnutí Charty skutečně zatíženo proklamacemi

planých slov a slovním radikalismem, který k sobě zbytečně přitahuje pozornost státní policie ? A přitom není schopno přinést pozitivní pomoc ? Nevím, lze-li vůbec nějak zásadně dislokovat slovo a čin. Proklamace Charty byla obojím. A každé slovo vnitřně pravdivé, i když by nebylo nové, se ve schizofrenii našeho života stává ozdravujícím činem, stejně jako čin loyální pomoci se stává slovem, apelem na každého kdo se s ním setkal. Boj tak těžký jako náš se nedá vést ze středních poloh opportunity a účelovosti. Potřebuje zázemí, z něhož vedl boj Charty prof. Patočka, když po sobě zanechal jako své poslední slovo výzvu, že existují hodnoty, pro které stojí za to trpět.

*Božena Komárková (Praha)*

### *Na téma emigrace*

Když už se začalo psát o emigraci (*Mašina a Skalák* ve 3. čísle *Vokna*), tak si taky přiložím polínko. Děláním to nerad, připadá mi, že je to velice osobní rozhodnutí, asi stejně nerad bych někomu rozmlouval sebevraždu. Ten příklad nevolím náhodou, mám za to, že emigrace za našich podmínek a sebevražda mají mnoho společného, přinejmenším liché domnění, že překročením čáry, která dělí život tady od života tam, se rozmotá klubko problémů, které nejsme schopni rozmotat za života tady, nebo za života teď.

Bylo by to osobní rozhodnutí, kdybychom nežili spolu a kdyby situace, ve které jsme, nebyla výsledkem našeho společného konání. Mluvím o emigraci lidí, kteří podepsali Chartu 77 nebo k ní mají blízko, a především o emigraci lidí z undergroundu. Když estéblišment zavřel mne a asi dvacet mých přátel z okruhu skupiny Plastic People, DG 307 a Hlevar and Vazellna, měl jsem nejvyšší paragraf do sedmi let, ostatní do tří let. Díky bouři, která se venku zvedla, jsem odseděl jenom rok a půl. Těch pět a půl roku života je můj dluh těm, kdo v té chvíli stáli při nás. Většina ostatních odseděla mnohem méně, někteří jen pár měsíců nebo týdnů. To, co jim chybí do třech let, které mohli odsedět, je jejich dluh všem, kdo v té chvíli stáli při nich.

Je pravda, že většina z těch dvaceti jsme pořád tady ; ale odjel Karásek (odseděl jen 8 měsíců), odjíždí Havelka a Skalický. To už je povážlivá trhlina; odjíždějí v době, kdy sedí Petr Cibulka, mimo jiné za to, že rošířoval hudbu, tohoto okruhu, kdy sedí Petr Ouda, jeden ze zpěváků tohoto okruhu, kdy sedí Václav Havel, bez jehož mravního příkladu by kampaň solidarity se skupinou Plastic People a spol. nikdy nezískala takovou podporu mezi statečnými intelektuály a umělci. Odjíždějí v době, kdy znovu sedí Charlie Soukup.

Mlynáře, Medka, Hutku nebo Pallase neznám tolik, abych měl právo posuzovat jejich intence. Ani se nebudu zabývat emigrací lidí jako jsou Tominovi (eufemismus, že jde o výjezd na dva roky nechávám bez komentáře). Jenom si neodpustím poznámku ke Zdeně Tominové : píše-li člověk takové věci, jako její Úvaha velikonoční, neměl by podávat žádost o výjezd tak brzy po jejím uveřejnění, ale počkat spíš, až se na ni zapomene. Mluvím o emigraci undergroundu, a to nejenom těch, co mají zjevný dluh – Karáska, Kocoura a Skaláka. Kdyby totiž estéblišmentu v roce 1976 prošel ten hon na čarodějnice, který rozpoutal, je velmi pochybné, že by se zastavil v půli cesty. Kde by byl celý underground ? To se týká Vondrušky, který chce odjet, ale i těch, kteří tehdy teprve začínali být aktivní.